

K POZEMKOVÉ DRŽBĚ NA STŘEDNÍ MORAVĚ V PRŮBĚHU PRVNÍ ETAPY POVÁLEČNÉ POZEMKOVÉ REFORMY

A. BURGET

Rozsáhlou a úrodnou oblast střední Moravy o rozloze 3054 km² tvořily okresy Hranice, Litovel, Olomouc, Prostějov, Přerov a Šternberk. Skutečnost, že v 523 obcích žilo 396 099 obyvatel svědčí o značné agrární přelidněnosti a to jak v oblasti vnitrozemské, tak i v pohraničí osídleném až do osvobození převážně německým obyvatelstvem.

Po válce byla střední Morava i přes poměrně vysoký stupeň industrializace oblastí zemědělsko-průmyslovou. Na Litovelsku, Kojetínsku, Plumlovsku, Šternbersku a Hranicku zemědělství zřetelně převažovalo. Tomu odpovídalo i zaměstnání vesnického obyvatelstva, jehož nejpočetnější skupinou bylo rolnictvo. Hlavním a základním činitelem ovlivňujícím jeho sociálně ekonomické postavení byla držba a vlastnictví půdy. Pro oblast střední Moravy, jejímž jádrem byla úrodná Haná s intenzivním zemědělstvím, bylo přímo charakteristické nerovnoměrné rozdělení, vlastnictví a držba půdy. Méně zámožní rolníci a chudší vrstvy rolnictva vůbec trpěly po léta chronickým nedostatkem půdy.

Válečná léta svými důsledky tento nedostatek ještě násobila. Na Dražanské vysočině bylo násilně vystěhováno šest čistě zemědělských vesnic a v nížinné části regionu byli při německé kolonizaci čeští vlastníci a nájemci vyháněni z půdy. V popředí zájmu pracujícího rolnictva stála tedy bezprostředně po osvobození otázka získání půdy.

Významnější zásah do stávajícího vlastnictví půdy a pozemkové držby vůbec, který by sledoval ekonomické posílení masy zemědělských malovýrobců, bylo možno provést jen na úkor velkých pozemkových celků. Tento nesmírně složitý a obtížný úkol měla splnit pozemková reforma. Její praktické provádění vycházelo z politické reality poválečného vývoje české a slovenské společnosti a probíhalo ve třech etapách. Náplní nejrozsáhlejší etapy poválečné pozemkové reformy se na střední Moravě stala konfiskace půdy Němců, Maďarů a zrádců národa.

V oblasti střední Moravy vedlo zmíněné opatření, kromě konfiskace šlechtických velkostatků ve vnitrozemí, k nesmírně závažným, sociálně ekonomickým důsledkům v pohraničních okresech oblasti.

Ve vnitrozemských okresech střední Moravy, k nimž náleželo Litovelsko, Olomoucko, Prostějovsko, Přerovsko a částečně i Hranicko, propadlo konfiskacím přes 50 000 ha půdy. První etapa poválečné pozemkové reformy zde především sledovala ekonomickou likvidaci šlechtické velkostatkářské půdy. Jen tyto rozsáhlé konfiskáty vytvářely totiž významnější rezervu zemědělské půdy a mohly přispět k rozšíření pozemkového vlastnictví nesoběstačných usadlostí. Ve zmíněném regionu propadlo konfiskaci 35 velkých objektů se 40 000 ha půdy. Na Hranicku se nacházelo pět zkonfiskovaných velkostatků o celkové výměře 10 159 ha; na Litovelsku, kde byl mimořádně velký hlad po půdě, vlastnily čtyři velkostatky téměř 2600 ha, na Olomoucku se nacházelo přes 4000 ha této půdy, na Prostějovsku a Přerovsku více než 2600 ha půdy v každém okrese. Půda zkonfiskovaných velkostatků představovala sice rozsáhlé pozemkové komplexy, ale se značným po-

dílem lesní půdy. Zemědělská půda nedosahovala výměry ani 3000 ha; Hranicko 821 ha, Přerovsko 642 ha, Litovelsko 583 ha, Prostějovsko 500 ha a Olomoucko přes 20 ha půdy.

V duchu dekretu presidenta republiky č. 12/45 Sb. byly na hanáckém venkově konfiskovány rovněž pozemky zdejší zrádné agrární buržoazie, z nichž zasluhuje pozornosti rozsáhlý velkostatek drahanovického cukrovaru ovládaný akcionářem E. Balcaříkem, a dále potom i menší pozemkové celky. Výměra těchto tak zvaných drobných konfiskátů nebyla příliš rozsáhlá. Celková výměra zkonfiskované zemědělské půdy činila něco přes 7000 ha.

Konfiskovaná půda byla určena pro tzv. drobný příděl. Dlouholetý hlad po půdě vyvolal o příděly velký zájem. Jen na doplnění nesoběstačných usedlostí projevovalo o příděly půdy zájem více než 7000 majitelů těchto usedlostí. Tento počet byl značně rozmnožen o další uchazeče, kteří byli rovněž pojati do kategorie drobných přidělců (deputátníci a zemědělští dělníci, výrobní zemědělská družstva, obce, zájemci o stavbu rodinných domků či zřizování zahrad) (tab. I).

Příděly půdy byly poměrně malé a často až nepatrné. Větší příděly půdy, kdy drobní rolníci dostali tři až pět hektarů půdy, se v některých vesnicích vyskytly; šlo však o vzácné případy. Počet žadatelů o půdu a posléze i přidělců byl tedy tak vysoký, že do značné míry vylučoval možnost využít konfiskátů k doplnění nesoběstačných usedlostí.

Trpasličí parcelová hospodářství a četné usedlosti drobných rolníků trpěly i nadále nedostatkem půdy. Hlad po půdě se příliš nezmenšil. Ve vnitrozemí střední Moravy nebylo vesnice, v níž by rolníci nevolali po nové půdě. V okrese

I. Přehled parcelačního a přidělového řízení na některých objektech. — Survey of the division and allotment procedure in some estates

Obec	Zkonfiskovaná půda v ha	Přidělená půda v ha	Počet přidělců	Průměr přídělu v ha
Půda velkostatků okr. Olomouc				
Luděšov	304,06	204,86	190	1,07
Drahanovice	84,75	59,91	204	0,27
Topolany	71,64	50,71	58	0,87
okr. Přerov				
Citov	96,48	96,48	114	0,84
Pavlovice	71,90	71,00	106	0,61
Vrchoslavice	50,00	50,00	94	0,53
okr. Prostějov				
Horní Otaslavice	40,18	40,18	54	0,72
Dolní Otaslavice	49,50	49,50	129	0,39
Drobné konfiskáty okr. Olomouc				
Daskabát	18,84	12,84	33	0,38
Grygov	23,50	23,50	87	0,25
Nenakonice	1,06	0,71	4	0,17
Rataje	14,83	14,52	34	0,47
okr. Prostějov				
Hablov	3,75	3,75	14	0,26
Sněhotice	5,01	5,01	19	0,26
Vřesovice	2,11	2,11	11	0,20

Pozn.: Zpracováno podle přidělových operátů

prostějovském požadovali kupř. ve více než 40 vesnicích jen majitelé nesoběstačných usedlostí do 5 ha 2771 ha zemědělské půdy. Není bez zajímavosti, že největší požadavky se projevovaly právě v těch obcích, v nichž se nacházely zbytkové statky; v Určicích bylo požadováno 450 ha, v Kralicích na Hané 128 ha půdy. Obdobná situace byla i na Olomoucku, Přerovsku, Litovelsku a částečně i na Hranicku.

Nedostatkem půdy trpěly nejen usedlosti parcelových a drobných rolníků, ale i rolnické usedlosti s výměrem půdy do 5 ha (tab. II). Usedlosti do 2 ha půdy je možno považovat jak v bramborářském tak i v řepářském výrobním typu sledovaného regionu za naprosto nedostatečné. Průměr pozemkové držby usedlostí ve skupině 1–2 ha nepřesahoval často výměru 1,50 ha. Doslova kritický nedostatek půdy byl na usedlostech do 1 ha. K tomu ještě nutno říci, že pozemková držba ještě neznamenala vlastnictví půdy. Přelidněný hanácký venkov s velkým podílem nesoběstačných usedlostí byl potom doslova odkázán na nájem půdy nepříznivě ovlivňující hospodářskou i sociální situaci pachtýřů.

II. Rozsah pozemkové držby usedlostí do 5 ha. — Extent of the land-tenure of farms up to 5 hectares

Výrobní typ	Obec	Velikostní skupiny zemědělských usedlostí					
		do 1 ha	výměra v ha	1–2 ha	výměra v ha	2–5 ha	výměra v ha
řepářský	okr. Přerov						
	Bezuchov	11	4,00	11	15,40	30	93,00
	Dluhonice	4	3,34	13	22,60	15	50,88
	Popůvky	60	26,72	12	18,17	16	63,52
	okr. Prostějov						
	Bedihošť	78	17,84	33	29,85	14	43,75
	Čelechovice	142	39,32	103	94,91	28	96,17
brambo- rářský	Olšany	117	31,88	100	91,22	36	122,23
	okr. Prostějov						
	Kobylničky	21	7,55	18	16,24	15	47,25
	Ohrozm	43	12,31	53	59,60	27	64,00
	*Ludmírov	33	24,00	10	18,00	3	14,00
	*Šubířov	20	12,00	44	55,00	17	51,00

Pozn.: Zpracováno podle zkoumaných obcí,

* bývalý okres Litovel

III. Stav zemědělského osídlení k 31. 12. 1946. — State of farmers' settlement (on December 31, 1946)

Okres	Počet osídlov. obcí	Výměra zkonfis. půdy v ha	Počet zkonfis. usedlostí	Osídleno	Neosídleno
Hranice	22	7 967	1077	720	135
Litovel	6	2 013	1090	387	703
Olomouc	14	4 469	423	423	—
Šternberk	62	24 683	2414	2301	1026

Pozn.: Zpracováno z materiálů JSČZ, uložených ve státním archivu v Brně

V pohraničních okresech střední Moravy (Šternbersko a Hranicko) a v bývalých německých obcích na Olomoucku a Litovelsku přispěla první etapa poválečné pozemkové reformy k velkému vzrůstu zemědělských malovýrobců. Osídlování zdejších vesnic, které bylo náplní zmíněné agrární operace v bývalých německých oblastech, se stalo pro rolnictvo významným a důležitým ekonomickým faktorem. Zvláště optimální předpoklady ekonomického vývoje poskytovalo osídlencům Šternbersko a částečně i Hranicko. Příhodné podmínky byly i v bývalých německých vesnicích na Olomoucku a to zvláště v těch, které se nacházely v řepářském výrobním typu a v těsné blízkosti okresního města. Naproti tomu Konicko v okrese litovelském nabízelo osídlencům ztížené životní i pracovní podmínky. V této oblasti šlo v podstatě o usedlosti drobných a méně zámožných středních rolníků. Jejich pozemkové vlastnictví bylo roztrženo na větší počet menších a malých parcel a usedlosti byly vesměs nedostatečně vybaveny. Chudá kamenitá pole dávala malé výnosy. Pro osídlence z vnitrozemí bylo proto Konicko málo přitažlivé (tab. III).

V osídlovaných obcích vznikala rolnická hospodářství. Bývalí zemědělští dělníci, deputátníci a drobní rolníci přicházeli na usedlosti, jejich výměra se pohybovala kolem 8—13 ha půdy. Pozemkové vlastnictví těchto nových středních rolníků nebylo ovšem vždy omezeno 13 ha. Často docházelo ke vzrůstu pozemkového vlastnictví daleko za uvedenou hranici. Někdy bylo nutno spojovat usedlosti nerentabilní či dosud neosídlené; je nutno však také přiznat, že se mezi novými majiteli projevovaly tendence získat velké pozemkové vlastnictví.

V pohraničních okresech středomoravského regionu tak vznikl střední rolník ekonomicky poměrně stabilizovaný. V Králové na Šternbersku kupř. vlastnilo více než 65 % nových majitelů zemědělských usedlostí výměru od 8 do 20 ha

IV. Sociální struktura rolnictva ve vnitrozemské i pohraniční části regionu. — Social structure of farmers in the central and border-line parts of the Region

Obec	Velikostní skupiny zemědělských závodů					
	do 1 ha	1—2 ha	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	20—50 ha
Starousedlické vesnice						
<i>okr. Olomouc</i>						
Bystrovany	28	40	10	9	7	3
Chomoutov	115	8	5	2	3	—
Krčmaň	41	20	21	3	4	—
<i>okr. Přerov</i>						
Popůvky	20	15	15	12	2	—
Nelešovice	10	15	16	10	5	—
Horní Moštěnice	183	25	32	27	20	—
Osídlenecké vesnice						
<i>okr. Šternberk</i>						
Bělá	—	—	1	3	14	—
Dálov	—	—	2	10	24	—
Dolní Libina	—	—	2	10	31	—
Králová	—	—	1	8	30	—
<i>okr. Hranice</i>						
Nejdek	—	2	7	16	14	—
Středolesí	—	—	—	11	24	—

Pozn.: Zpracováno podle zkoumaných obcí

a 55 % usedlostí bylo s výměrou od 5 do 10 ha půdy. V Litovelu vlastnilo všech 100 % osídlovaných usedlostí výměru půdy nad 12 ha; v Dálově na téměř okrese vlastnilo 70 % nových majitelů usedlostí s výměrou půdy přes 12 ha a zbývajících 30 % usedlosti od 5 do 10 ha zemědělské půdy. V Posluchově na okrese olomouckém bylo dokonce 98 % usedlostí s výměrou 10–20 ha půdy. Přibližně stejnou strukturu usedlostí nacházíme i v dalších osídlených obcích Šternberska a Hranicka. Sociální struktura rolnictva v osídlených oblastech se tak podstatně lišila od struktury ve starousedlických vesnicích (tab. IV).

V pohraničních okresech a v bývalých německých obcích na Olomoucku a Litovelsku došlo tak v průběhu první etapy poválečné pozemkové reformy k velkým změnám v pozemkové držbě. Změnili se vlastníci půdy a struktura velikostních skupin zemědělských závodů se od základů přetvořila.

Osídlování pohraničí otevřelo ventil přelidnění hanácké vesnice a pomáhalo zároveň řešit agrární problematiku zdejšího vnitrozemí. Ve starousedlických vesnicích střední Moravy však otázka pozemkové držby a vlastnictví půdy osídlováním pohraničí ani přiděly z konfiskátů vyřešena nebyla. Půdní fond nesoběstačných usedlostí byl i nadále malý. Nejpočetnější sociální skupinou rolnictva byli majitelé usedlostí do 2 ha, jejichž půdní fond byl naprosto nedostatečný. Na Olomoucku se podíleli na celkovém počtu zemědělských závodů 52 %, ale půda jimi obdělávaná dosahovala jen 10 % celkové výměry půdy na okrese. Na Litovelsku dosahoval jejich podíl 49,3 % a pozemková držba 13,7 %. Na Prostějovsku dosáhly zmíněné usedlosti 52,8 % (vliv hornatého Plumlovka), ale obhospodařovaly jen 14,1 % půdy. Na Přerovsku byl jejich podíl 42,4 % a půdní fond dosahoval jen 9,7 %.

Rovněž i rolnické usedlosti s výměrou půdy do 5 ha, jejichž majitelé provozovali zemědělství jako hlavní či jediné zaměstnání, trpěly nedostatkem půdy. Významné místo v sociální struktuře zemědělských závodů zaujímaly s 32 % na Litovelsku, kde obhospodařovaly 26 % půdy. Na Olomoucku se rolnická hospodářství podílela na počtu zemědělských závodů 23,8 % a jejich půdní fond dosahoval jen 15 % z celkové výměry půdy okresu. Nepříznivé relace byly i v dalších vnitrozemských okresech střední Moravy.

Kde byla vhodná rezerva půdy, která mohla ve vnitrozemí přispět k řešení ožehavého problému pozemkové držby? Rozsáhlé pozemkové komplexy představovaly především církevní velkostatky, zbytkové statky, církevní půda vůbec a tzv. půda spekulanti. Velkostatkářské vlastnictví půdy nebylo první etapou poválečné pozemkové reformy zcela likvidováno; na Prostějovsku vlastnilo šest velkostatků 2291 ha, na Přerovsku devět velkostatků 1860 ha, na Olomoucku šest velkostatků 1274 ha, a na Litovelku pět velkostatků přes 700 ha půdy. Kapitalistické zemědělské závody nad 50 ha vlastnily téměř 3000 ha zemědělské půdy. Několik set hektarů zemědělské půdy náleželo církevním institucím, advokátům, lékařům a dalším rentiérům. Řešení této problematiky se stalo náplní dalších dvou etap poválečné pozemkové reformy probíhajících ve zdejší oblasti v letech 1948–1950.

SOUHRN

Střední Morava patřila po desetiletí k významným zemědělským produkčním oblastem. Výrobní charakteristice regionu odpovídalo i zaměstnání vesnického obyvatelstva, jehož nejpočetnější složkou bylo rolnictvo. Na jeho sociální a ekonomické postavení působilo především vlastnictví a držba půdy. Studie se zabývá změnami v pozemkové držbě na střední Moravě v průběhu první etapy pová-

lečné pozemkové reformy. Sleduje rozsah konfiskátů ve vnitrozemské části regionu a jejich přínos ke zlepšení sociálně ekonomického postavení početné masy zemědělských malovýrobců, zejména majitelů nesoběstačných usedlostí. Zároveň si všímá základních problémů souvisejících s osídlováním pohraničních okresů střední Moravy, utváření sociální struktury rolnictva v těchto oblastech a posléze srovnává sociální strukturu rolnictva v nově osídlených vesnicích se starousedlickými vesnicemi na Hané.

Literatura

- JECH K., 1963, *Probuzená vesnice*. Praha.
BIEBERLE J., 1962, *Nástin ekonomicko-politického vývoje střední a severní Moravy v letech 1945–1948*. In: *Acta UP Olomucensis, facultas philosophica, Supplementum 5*, Praha.
BURGET A., 1965, *O boji KSČ na Prostějovsku za uskutečnění agrárních přeměn na vesnici v letech 1945–48*. In: *Zpráva vlastivědného muzea v Prostějově*, 1 : 19–43.
—, 1968, *Vesnice na Olomoucku v letech 1945–1948*. *Revue Střední Morava*, 2 : 121–125.
JOCHMAN V., 1958, *Deset let budování Olomouckého kraje (1945–1955)*. In: *Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci*, 3 : 8–20.

Došlo dne 3. 12. 1969

К вопросу землеуладения в центр. Моравии в период I этапа послевоенной земельной реформы

В течение десятилетий центр. Моравия была важной сельскохозяйственной производственной областью, чему отвечала и деятельность сельского населения, наиболее массовым слоем которого были крестьяне. На их социальное и экономическое положение влияли прежде всего землеуладение и собственность на землю. Работа рассматривает изменения землеуладения в центр. Моравии в период I этапа послевоенной земельной реформы, масштабы конфискатов в ее внутренней части и их роль в улучшении социально-экономического положения массы мелких сельскохозяйственных производителей, особенно владельцев бедных дворов. В то же время здесь рассматриваются и основные проблемы, связанные с заселением пограничных районов центр. Моравии, формирование социальной структуры крестьянства в этих областях. В работе сравнивается социальная структура в деревнях Ганы со старыми и новыми поселенцами.

On Land-Tenure in Central Moravia in the Course of the First Stage of Post-War Land Reform

For decades, Central Moravia was an important agricultural-production region of Czechoslovakia. The production characteristics of the region corresponded with the characteristics of the employment of the village population, the main part of which consisted of farmers. The social and economic status of farmers affected, first of all, the ownership and tenure of land. The paper deals with the changes in land tenure in Central Moravia in the course of the first stage of the post-war land reform. Attention is paid to the extent of the confiscated land in the inside part of the Region, and to the contribution of the seizures to the improvement of the social and economic status of the broad mass of agricultural small-scale producers, particularly of the owners of the not-self-sufficient farms. At the same time the paper treats the problems concerning the settlement of the border-line districts of Central Moravia and the forming of the social structure of farmers in these regions; finally it compares the social structure of farmers in the new-inhabited villages with that of old-settled villages in the region of Haná.

Adresa autora:

Dr. Antonín B u r g e t, Universita Palackého, pedagogická fakulta, Olomouc
